

Covid-19 Sürecinde Yaşlı Bireylere Yönelik Dini-Manevi Destek Hizmetlerinin Gereksinimi

The Need for Religious-Spiritual Support Services for Elderly People in the Covid-19 Process

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GEDİK¹

Öz

“Yaşlılık” konusu, sosyal bilimlerin başlıca araştırma konuları arasındaki yerini almıştır. İnsanlığın hızlı yaşlanma süreci, birçok ülkenin başlıca sorunları arasında yerini alırken, Türkiye’yi de oldukça endişelendiren sorunların başında geldiği görülmektedir. Özellikle içerisinde yaşanan bu Covid-19 sürecinin yaşlı bireylere yönelik endişeleri daha da artırdığı gözlemlenmiştir. Yaşlı bireylerin sosyal sorunları, Pandemiye yönelik kısıtlamalar, yaşlı bireylerin sürdürülebilir yaşam şartlarını zorlaştırmış, dini-manevi destek ihtiyaçlarını daha da artırmıştır. Bu çalışmanın amacı; dünya genelinde artış gösteren yaşlı nüfusun mikro, mezo ve makro düzeyde toplumsal bir sorun olarak algılanmasının, dini-manevi gereksinimlerinin göz ardı ediliyor olmasının evrensel temel insan hak bildirileri, anayasa ve yasalar anlamında oldukça yanlış bir tutum olduğuna dikkat çekmektir. Bu bağlamda Covid-19 sürecinde yaşanan hassas durumlar dikkate alınarak, sosyal hizmet disiplini dâhilinde yaşlı bireylere sunulması gereken hizmetlerin dini-manevi destek hizmetleri çerçevesinde sunulmasının gerekliliğini ortaya koymaktır. Covid-19 sürecinin bütün insanlar için geçici bir süreç olduğu ve yeniden “Normal Yaşam”a dönülebileceği umutlarının korunmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu süreçte yaşlı bireylerin dini-manevi perspektifte ele alınan psikolojik sorunlarının “Etkinlik (Aktivite)”, “Rol Bırakma” ve “İlişki Kesme” teorileri çerçevesinde dezavantajlara dönüştürülmemesi oldukça önem arz etmektedir. Bu bağlamda, holistik bir yaklaşım olarak yaşlı bireylerin bütün sosyal ilişkilerinde kendi kendilerine yetebilme ve rollerini bırakmama yönünde dini-manevi destek hizmetlerinin daha etkin sunulmasının gerekliliği oldukça önem arz eden eklektik bir yaklaşım olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, yaşlı, yaşlılık, gerontoloji, dini-manevi destek hizmetleri

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The topic of “ageing” has taken its place among the main research topics of social sciences. While the rapid aging process of humanity has taken its place among the main problems of many countries, it has been seen that social aging is one of the problems that are very worrying for Turkey. In particular, it has been observed that this Covid-19 process experienced in it further increases the concerns of elderly people. Social problems of elderly people, restrictions on the pandemic have made it difficult for elderly people to have sustainable living conditions, further increasing the requirements for their religious and spiritual support needs. The aim of this study is to draw attention to the fact that the perception of the elderly population, which is increasing worldwide, as a social problem at micro, mezo and macro levels, and ignoring their religious-spiritual needs is a very wrong attitude in terms of universal basic human rights, constitution and laws. In this context, taking into account the sensitive situations experienced during the Covid-19 process, it is emphasized that the services that should be provided to elderly people within the discipline of social work should be provided within the framework of value-based “religious and spiritual support services”. It seems that the Covid-19 process is a temporary process for all people and hopes are being tried to maintain that they can return to a “Normal Life” again. In this process, it is very important that the psychological problems of elderly people which are considered from a religious and spiritual

¹Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, mehmet.gedik@izu.edu.tr

Atf için (to cite): Gedik, M. (2022). Covid-19 sürecinde yaşlı bireylere yönelik dini-manevi destek hizmetlerinin gereksinimi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 688-706.

perspective, are not turned into disadvantages within the framework of the theories of “Effectiveness”, “Role-Playing” and “Relationship Break-up”. In this context, as a holistic approach, the necessity of providing religious and spiritual support services more effectively in order to be self-sufficient and not to give up their roles in all social relations of elderly people is seen as an eclectic approach that is very important.

Keywords: Covid-19, the elderly, old age, gerontology, religious-spiritual support services.

Paper Type: Research

Giriş

Türkiye'nin hızla yaşlanma süreci dünya genel ortalamalarına yaklaştığı ve “demografik geçiş” sürecinde hızla evrildiği görülmektedir. Aynı zamanda dünya nüfusu hızla yaşlanırken ortalama yaşam beklentisinin de buna paralel arttığı dikkatleri çekmektedir (Bilton ve Bonnett, 2008, ss. 313-314). Toplumların gelişim düzeyleri arttıkça yaşlılara ilişkin sorunların farkına varılması ve yaşlı bireylerin sürdürülebilir daha iyi yaşam koşullarına sahip olmalarına ilişkin yasal düzenlemelerin de değiştirilmesinin gerekliliği görülmektedir. Bu bağlamda yaşlı bireylerin bio-psiko-sosyal sorunlarının en aza indirgenmesi, gerek aile gerekse farklı sosyal ortamlarda yaşamlarını refah içerisinde sürdürebilmeleri önem arz etmektedir. Yaşlı bireylerin dini-manevi yaşamlarını evrensel temel insan hakları ve anayasal haklar çerçevesinde gerektiği gibi yaşayabilmeleri ruh sağlıkları için olumlu katkılar sağlayacaktır. Dolayısıyla her anlamda yaşlı bireylerin dini-manevi yönlerinin güçlendirilmesi, sağlıklı bir yaşam sürecine, azami yaşam doyumunun artmasına, mutlu ve huzurlu birey olmalarına oldukça katkı sağlayacaktır.

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de yaşlı nüfus oranı hızla artmaktadır. “Yaşlanma (*yaş alma*)” ana rahminde başlayan biyolojik bir süreç olurken, “yaşlılık” bireyin hâlihazırda bulunduğu bio-fizyolojik varlığının ruhi-nefsi (dini-manevi) bütünlüğü ile algılanmasının gerekliliğini de holistik anlamda ortaya koymaktadır. Sürekli gelişen toplumlarda insan ihtiyaçlarının oldukça farklılaşması, insan sorunlarının çözümünde holistik (bütüncül) anlamda can (ruh/nefs) bütünlüğünde ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda diğer bütün varlıklardan farklı ve değerli olarak yaratılmış olan insan, fiziksel-biyolojik ihtiyaçlarının yanı sıra psikolojik ihtiyaçlarının dini-manevi anlamda giderilmesi oldukça önem arz eden bir durum olarak kabul görmüştür (Gedik ve Abay, 2021, s.448).

Bireylerin içerisinde yaşadıkları her bir yaşam döngüsü, doğrudan kendi tercihlerinden kaynaklanırken, kendisi dışında gelişen exo-dinamik etkileşimlerden de oluşturulduğu görülmektedir. Kendi iradeleri dışında dünyaya gelen ve içerisinde yaşanılan eko-sistemin mikro-organ olarak mevcut krono-sistem (chronosystem)² zamanlaması dâhilinde diğer bütün mezzo ve makro sistemler ile etkileşimin (interaktion) sağlandığı bir düzende yaşamlarını sürdürmektedirler. Schopenhauer; “Yaşamı yaşamak gerek, ama nasıl?” ifadeleri ile dünyaya gelen insanın zaman zaman üzüntü verici yaşamından kaçmanın mümkün olamayacağını da altını çizmektedir (Schopenhauer, 2008, ss. 13-29; Stamm vd, 2011, s. 69). İnsanın mevcudiyeti eko-sistem içerisinde kendi yaratılış fitratı gereği doğumu ile ölümü arasındaki bütün yaşam sürecinin fiziksel-biyolojik varlığın ötesinde can (ruh-nefs) bütünlüğü ile anlamlandırılması sosyal hizmetin ana hedefleri arasında olduğu görülmektedir.

İnsanın ruhi-nefsi ihtiyaçlarının karşılanması manevi (spiritüel) destek hizmetlerinin ötesinde insanın dini ihtiyaçlarının da dikkate alınmasını gerektiren bir süreç olarak görülmektedir. İnsan için oldukça gerekli olan bu bütüncül ihtiyaçların, onun sürdürülebilir güvenli yaşamını mümkün kılması açısından karşılanması, insanın fitratı gereği oldukça önem arz eden bir durumdur. Özellikle Covid-19 pandemi sürecinde dini ihtiyaçlar, manevi perspektifte sahasında uzman kişilerce karşılanabildiği ölçüde sorunların çözümünde daha da

²Krono-sistem (Chronosystem): “Zaman” kavramının Eko-Sistem dâhilinde ele alınarak mikro-sistem bireyin yaşam sürecinin belirlenmiş durumudur. Chrono terimi, sosyal bilimlerde kelimeyi tamlayan ön bir tamlama olarak kullanıldığı görülmektedir. Örneğin; kronik-sorun, kronik-hastalık, kronik-yaşlılık vb.

başarılı olunmasını mümkün kılacaktır. İnsanın manevi yönünün tatmininde mikro, mezo ve makro ölçeklerde, sahasında uzman ve ehil kişilerce karşılanmaması durumunda, yaşlı bireylerin toplum içerisindeki sorunlarının çözümünde başarılı olunmadığı birçok farklı sorunların yaşanmasına da yol açacaktır (Gedik, 2021, s. 28; Kayadibi, 2006, s. 27).

“Yeniden doğmak” anlamında kullanılan Rönesans Dönemi, aydınlanma ve modernleşme hareketi, yaşama ilişkin beklentileri artırmış olsa da insana daha iyi bir yaşam sunma iddiasını tam anlamı ile yerine getirememiştir. Geleneksel kültürlerin değerli bilgi insanı olarak attığı yaşlı bireyler hızlı ve kontrolsüz dijitalleşme sonucunda toplumun sorunlu bireyleri haline dönüştürmüştür. Dünyanın karşı karşıya kaldığı Koronavirüs (Covid-19) süreci, özellikle de yaşlı bireylerin genel anlamda daha da değersizleştirmelerine ve psikolojik anlamda dini-manevi birçok sorunlarla karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Eko-sistemin mikro bireyi insan, fitratı gereği sistem içerisinde diğer bütün faktörlerle exo-dinamik gelişim ve dönüşüm halindedir. Dolayısıyla sistemin merkezinde oldukça değerli, dokunulmaz ve “biricik”tirler. Yaşlı bireylerin sistem içerisinde farklı dışlayıcı yaklaşımlar üzerinden ele alınması yanıltıcı sonuçlara yol açabildiği gibi, kronolojik zamanlama içerisinde yaşlının biricikliği, onur ve haysiyetinin dokunulmazlığı da daha karmaşık bir hale dönüşmesine sebebiyet vermiştir (Baars, 2012, s. 47).

Kronolojik yaşlanma sürecine giren insanın “yaşlılık evresi”ne girmesini ve yaşlanmayı kabullenmede oldukça zorlandıkları dikkati çekmektedir. Henüz içerisinden çıkılamayan Covid-19 süreci, yaşlı bireyler için oldukça olumsuz bir süreç olurken, gençlerin de bu süreçten yaşlı bireylere göre daha az etkileniyor olmaları yaşlı bireylerin daha belirgin bir şekilde ötekileştirilmesine de yol açtığı görülmektedir. Bu durum genç ve yetişkinlerin (orta yaş) yaşam evrelerinin iyi olduğu; buna karşın yaşlılık ve yaşlanma evrelerinin oldukça sorunlu, olumsuz ve çekilmez olduğu algısını da beraberinde getirmiştir. Aydınlanma iddiaları ile varlık gösteren “modern kültür” yaklaşımları, genç ve yetişkinlik sonrası yaşlı yaşam evrelerini daha değersiz olarak algılatmış, yaşlılığı toplumun genel sorunlarının başına taşımıştır. Modernizmin “yaşlılık” ve “yaşlanma” algılamaları, toplumun yaşlı bireylerine olan geleneksel “bilge insan” anlamındaki bakış açılarını da olumsuz yönde etkilemiş ve dijital toplumun yeni dönemini değersizleştirilmiş yaşlı birey algısına dönüştürmüştür.

İçerisinde yaşanan bu Covid-19 pandemi sürecinde, dini-manevi destek hizmetlerinin yaşlı bireyler açısından ne denli gerekli olduğunu ortaya koymaya çalışacak olan bu araştırma; aynı zamanda evrensel temel insan hakları bağlamında yaşlı bireylere yönelik sunulması gereken sosyal hizmet yaklaşımlarının eklektik anlamda holistik perspektifte sunulmasının zorunluluğuna da dikkatleri çekmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda; “yaşlanma” ve “yaşlılık” konuları, insan ve yaşamına dair ele alınmış, yaşlanmaya ilişkin kronolojik zaman algısı çerçevesinde “bilge insan” konuları aydınlanma ve modernizm perspektifinde nasıl yanlış bir algılamaya neden olabileceğine de dikkatlerin çekilmesine çalışılmıştır. Günümüzde oldukça değersiz olarak algılatılan yaşlı bireylere yönelik sunulması gereken sosyal manevi destek hizmet uygulamalarında, dini değerlerin önemi ve maneviyat ilişkisi ele alınmış, hizmetlerin holistik anlamda sunulmasının gerekliliğine yer verilmiştir.

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmadan ilk olarak amaçlanan; hızlı dijital teknolojik gelişmeler bağlamında endüstrileşmenin insan ve toplum yaşamlarına ilişkin olumsuzluklarına dikkatleri çekmektir. Dünya sürekli artış gösteren yaşlı nüfusun mikro, mezo ve makro düzeyde toplumsal sorun olarak algılatılmasının, yaşlı bireylerin dini-manevi gereksinimlerinin göz ardı ediliyor olmasının evrensel temel insan hakları, anayasa ve yasalar bağlamında oldukça yanlış bir yaklaşım olduğunu vurgulamaktır. Yaşlı bireylerin içerisinde buldukları sosyal sorunlar, Pandemiye yönelik kısıtlamalar, yaşlıların sürdürülebilir yaşam şartlarını zorlaştırmış, dini-manevi destek gereksinimlerini daha da arttırmış olduğu gözlemlenmiştir.

Araştırma bu perspektifte Covid-19 pandemi sürecinde yaşanan olumsuzluklar dikkate alınarak, sosyal hizmet disiplini dâhilinde yaşlı bireylere sunulması gereken hizmetlerin değer temelli “dini-manevi destek hizmetleri” çerçevesinde sunulmasının gerekliliğine dikkatleri çekmektedir. Araştırmadan ikinci olarak amaçlanan; gerek literatür ve gerekse eklektik temelli holistik sosyal hizmet uygulamalarda dini-manevi yaklaşımların nedenli gerekli olduğunu vurgulamak ve bu bağlamda bilimsel katkının sağlanmasıdır.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın ana olgusu; içerisinde yaşanan bu Covid-19 Pandemi sürecinin mikro-düzye yaşlı bireylere yönelik eklektik sosyal hizmet yaklaşımlarının değer temelli olup olmadığı ve yaşlı bireylerin bu süreçte dini-manevi destek hizmetlerine daha çok gereksinim duymadığına ilişkin tartışmalardır. Dünya genelinde Covid-19 sürecinde yaşlı bireylere yönelik sosyal hizmet uygulamaların eleştirilerine ilişkin artan tartışmalar araştırmamızın varsayımını oluşturmaktadır. Sosyal hizmet uygulamalarına ilişkin olgusal ve neden/sonuç açısından yükselen eleştirilerin belirleyici unsurları en başında dini-manevi destek hizmetlerinin nedenli gerekli olduğu konusudur.

Bu perspektifte araştırma, Covid-19 ve yaşlı destek hizmet uygulamalarında holistik yaklaşıma ilişkin nitel araştırma yöntemleri kapsamında literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Teorik, kuramsal çerçevenin ele alındığı akademik yayınlar (kitap, makale, dergi, tebliğ) literatür taraması üzerinden erişilmiş olup, “Etkinlik (Aktivite)”, “Rol Bırakma” ve “İlişki Kesme” teorileri çerçevesinde araştırmanın amacına ilişkin değerlendirilmiştir. Bütün insanlar için Covid-19 Pandemi sürecinin geçici bir süreç olduğu ve yeniden “Normal Yaşam”a dönelebileceği umutlarının korunmasının gerekliliğine ilişkin bir yöntem belirlenmiştir. Bu süreçte yaşlı bireylerin dini-manevi perspektifte ele alınan psikolojik sorunlarının sosyal teoriler bağlamında dezavantajlıklara dönüştürülmemesi uygulanan yöntem açısından oldukça dikkat çekici bir durum olarak görülmektedir.

2. Sosyal Hizmet Bağlamında Dini-Manevi Destek Hizmetleri

Eklektik bir yaklaşım olarak sosyal hizmet, sosyal bilimin “bilgi” ve “eylem” gibi iki temel faktörünü oluşturmaktadır (Kleve, 2003, s. 4). Sosyal hizmet disiplini, insanı eklektik anlamda holistik bir bütün olarak ele alırken aynı zamanda eko-sistemin mikro-düzye insanını mezzo ve makro-düzye yapılanmalarda “politik bir varoluş”a sahip olmasının gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda sosyal hizmetin, evrensel temel insan hakları çerçevesinde teorik (kuram) anlamda kavramsallaştırılması, tanımlanması ve eklektik uygulamaları sürekli tartışılan konular arasında yerini aldığı görülmektedir (Thompson, 2016, s. 35). Bu tartışmalar aynı zamanda, 21. yüzyılda insanlığın karşı karşıya kaldığı, hak ve özgürlüklerinin kısıtlandığı, adaletsizliklere maruz kaldığına ilişkin sorunlar bilim dünyasının ilgi odağına yerleşmiştir. Sosyal Hizmet yaklaşımlarının eko-sistem bağlamında ne olup olmadığı, evrensel temel “İnsan Hakları” anayasa ve yasalar noktasında tek ve basit bir cevap ile ele alınamayacağı gibi birçok farklı teori ve terminolojiler üzerinden kavramsallaştırılmaya çalışıldığı da görülmektedir (Teather, 2015, s. 235).

Dünya genelinde yaşlı bireyleri oldukça etkileyen Covid-19 pandemi süreci, yaşlı bireylerin sorunlarına ilişkin çözümleri daha da zorlaştırmış ve bu noktada dini-manevi destek hizmetlerinin ne denli önemli olduğunu da bütün açıklığı ile ortaya koymuştur. Ama ne var ki, özellikle aydınlanma ve modernizmin yanlış algılanmasını prensip edinen ve bu bağlamda sosyal refah devlet yapılarını, demokratik temellere oturtulmuş olduğunu iddia eden Batı Avrupa ülkelerinin sosyal devlet anlayışlarının inandırıcılığını da gün geçtikçe kaybettikleri görülmektedir. Bu durum ister istemez bilim tarihi sürecinde birçok bilim insanını haklı çıkarttığı gibi, Thompson’u da haklı çıkarmıştır. Thompson’un ifadesi ile “*Acaba sosyal hizmetler miadını doldurdu mu?*” (Thompson, 2016, s. 236). Covid-19 sürecinde, yaşlı bireylerin ötekileştirilerek toplumsal soruna dönüştürülmesi, insan onurunun oldukça

değersizleştirilmesi günümüz sosyal hizmet uygulamaları ve eklektik anlamda teorilerin işlevselliğinin sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir.

Sosyal hizmet kavramının pozitivist (indirgemeci) yaklaşımlar üzerinden oldukça seküler ve tartışmalı bir zemine oturtulmaya çalışılması, 2014 yılında IASSW³ Genel Kurulunda kabul görmüş sosyal hizmet tanımlaması dışında da yorumlanmalara sebebiyet verdiği görülmektedir. Eko-sistemin İnsan-Din (Tanrı), İnsan-Toplum (Çevre) ve İnsan-Doğa (Tabiat) ilişkilerinin birbirlerinden bağımsız olamayacakları gibi birbirleri ile etkileşim içerisinde oldukları açıkça görülmektedir. Büyük sistemin bu gerekli ilişkileri birbirlerinden pozitivist dayatmalar ile ayırıştırma eğilimleri, insan ve topluma ilişkin sorunların çözümünü de oldukça sorunlu bir duruma sokmaktadır. Global anlamda sosyal hizmetin ortak bir tanımlanması Temmuz 2014 yılında, IASSW Genel Kurulunda sunulduktan sonra onaylanmıştır. Bu bağlamda IASSW ve IFSW sosyal hizmetin tanımında; “*Sosyal hizmet, sosyal değişme ve kalkınmayı, sosyal içermeyi, insanların güçlendirilmesi ve özgürleşmesini hedefleyen uygulama temelli bir meslek olmanın yanında akademik bir disiplindir. Sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı sosyal hizmet için temeldir. Sosyal hizmet mesleği, insan ve toplum bilimleri ve yerel bilgiden oluşan eklektik bilgi temeli aracılığıyla insan refahını iyileştirmek için bireyleri ve sistemleri bir araya getiren yaklaşım*” (IFSW, 2014) olduğu bildirmiştir.

Araştırma çerçevesinde; sosyal hizmet uygulamalarının eklektik temelli ve meslekî bir yaklaşım olması, bu bağlamda yaşlı birey sorunlarını çözmeye, sorunlarla baş etmeye, her bir yaşlının toplumsal gelişiminde entegrasyonunun sağlanmasına, yaşlı bireyin değişimi/gelişimi noktasında sosyal refahının sağlanmasına, mutluluk düzeylerinin doyuma ulaşması noktalarına odaklanılmasının gerekliliği görülmektedir.

Araştırma kapsamında sosyal hizmetin eklektik uygulamalarında yaşlılık konusunda şu yaklaşımların olmasının gerekliliği dikkate alınmaktadır (Gedik, 2021, s. 41):

- İnsanların fiziksel, dini-manevi (ruhsal) ve sosyal işlevselliğinin sağlanması açısından, mikro-düzye yaşlı bireyi kaynak, hizmet ve fırsat sağlayan diğer mezo ve makro-düzye sistemler ile bir araya getirerek, yaşlı bireyin sağlık ve iyilik hallerini azami derecede geliştirilmesi.
- Dezavantajlı grup olarak belirlenen risk altındaki yaşlı bireyleri mikro-düzye güçlendirme ve kendi kendisine yeterliliklerinin sağlanması; buldukları gruplar içerisinde güçlendirilmesi, bilgi, beceri ve yeteneklerinin geliştirilmesi.
- Yaşlı bireylerin eko-sistem bağlamında mikro, mezo ve makro-düzye ilişkilerin korunmasında sosyal adaletin sağlanması.
- Yaşlı bireylerin özellikle aile ve toplum içerisinde güçlendirilmesinde; aile, grup ve toplulukların sosyal işlevselliklerinin sağlanması.
- Yaşlı bireylerin kendi öz potansiyellerinin farkına varmalarının ve kendilerini kılabilcek sosyal sistem ve sosyal hizmet uygulamaları ile buluşturulması.
- Yaşlı bireylerin doğrudan ve dolaylı etkileşimde bulunduğu sistemler üzerinde bütün exo-dinamik ilişkilerini, sosyal politikaların öngördüğü hak temelli yasalar bağlamında geliştirilerek güçlendirilmesi.
- Yaşlı bireylerin evrensel temel insan hakları, anayasa ve yasalar bağlamında hak ettikleri değerler üzerinden yaşam kalitelerini arttırmaya ve yaşlı bireyin işlevsiz kalmalarının önüne geçmede koruyucu-önleyici metotlar üzerinden sorunların aşılması.

³ IASSW- International Association of Schools of Social Work (Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği) IFSW-International Federation of Social Workers (Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu).

2.1. Manevi Destek Hizmetleri ve Dini Değerler

Dini geleneklerin temellerini, genel anlamda dinlerin temel kaynakları, kutsal değerler oluşturmaktadır. Müslüman toplumların bütün geleneklerinin temel değerlerini de hiç şüphe yok ki, İslâm Dininin iki temel kaynağı oluşturmaktadır. Bunlardan birisini İslâm'ın temel Âkidesi Kur'an-ı Kerim, diğerini ise Hz. Peygamberin (s.a.v.) Hadis'leri (Sünnet) oluşturmaktadır. İnsan gerek insan hakları gerekse sosyal hizmet perspektifinde maneviyat bütünlüğü ile ele alındığında, eko-sistemin en değerli varlığı olarak yaratılmış olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Cenab-ı Allah, bu iki temel değer üzerinden, Kur'an ve Sünnet (Hadis) ile insanı canlı ve cansız bütün yaratılmışlardan üstün kılmış, yaratılmış diğer bütün varlıkları insanın hizmetine vermiştir.

Bir insan hakları mesleği olarak eklektik sosyal hizmet uygulamaları dikkate alındığında, insanın holistik anlamda fiziksel-biyolojik ve can (ruh-nefs) bütünlüğünde yaratılmış olması önem arz etmektedir. Bu bağlamda İslâm Âkidesi, Kur'an-ı Kerim, insana kendisi ile ilgili olduğu gibi diğer insanlarla ilgili de oldukça "*vecibe-hak temelli*" sorumluluklar (görevler) yüklemiştir. İnsan fenomeni, kendi yaratılmışlığının derinliği, gayesi ve değerinin anlaşılması, tanımlanması ve kendi gücü nispetinde potansiyelinin ortaya konulması açısından, güç ve kudret sahibi bir yaratıcıya ihtiyaç duymaktadır. İnsanın kendisinden daha güçlü ve kudretli bir yaratıcının varlığına inanması, insanın yalnızlığını gidermesinde, daha canlı ve diri olmasında etkin bir rol oynamaktadır. İnsan, geleceğine yönelik yaşamına ilişkin bütün planlamalarında, tercihlerini belirleyip bir karar alırken, inançları yönünde bir tavır sergiledikleri görülmektedir (Özbaydar 1970, s. 38).

Manevi (spiritual), maneviyat (spirituality) gibi kavramların teorik temelleri irdelendiğinde maneviyatın terminolojik açıdan farklı birçok seküler içerikler ile zorlayıcı kavramlarla anlaşılmaya çalışıldığı görülmektedir. Dolayısıyla maneviyat kavramının dini içerikli olup olmamasının gerekliliği bilim dünyasında sürekli eleştiri konusu olmuştur. İnsanın yaratılış anlamında merkezine alan "*maneviyat*" kavramı; insanın yaratılışı gereği, temel fıtratı ve değerleri dikkate alındığında, ancak insanın kendisi dışında güç ve kudret sahibi bir yaratıcının varlığı üzerinden anlaşılabilirliğinin mümkün olabileceği görülmektedir. Bu gerekçeler ile maneviyat kavramı özellikle din içerikli konseptler üzerinden ele alındığında, din ve yaratıcı üzerinden daha doğru ifade edilebileceği, anlaşılabilirliği söylenebilir (Gencer, 2021, s. 11).

Manevi temelli sosyal hizmet yaklaşımları, bireyin tek yönlü sadece fiziksel-biyolojik anlamda ele alınmasının doğru olmadığı noktasından yaklaşır. Bireyin ruhsal-zihinsel, bedensel, maddi ve manevi açıdan bir bütünlük arz ettiği gerçeğinden hareketle bireyi holistik (bütüncül) bir bakış açısından ele alır. Manevi anlamda tanımlanan hizmetlerden yararlanan bireyler, içinde bulunduğu ruh halinin dikkate alınmasını, sunulacak hizmetlerin kalitesi ve verimliliği açısından önemser. Manevi temelli sosyal hizmet, bireylerin ruh dünyasını dikkate alarak hayat hikâyelerini anlamaya ve müdahale sürecinde bütüncül bir yaklaşımla anlamlandırmaya çalışır (Gencer, 2021, s. 11).

İnsan için değerli, gerekli ve vazgeçilmez olan, "*mânâ*" ifade eden bir maneviyat yaklaşımının, dinî perspektifte insan yaşamını "*holistik*"⁴ anlamda ele almaktadır. Maneviyat; insanı diğer bütün canlılardan ayıran, onu insan yapan, nefes aldırın, varlığına bir anlam, değer ve mânâ katan, hayatı hissettiren bir unsur olarak görülmektedir. Sosyal hizmet bağlamında birçok farklı bilimsel yaklaşımların da ötesinde, insanın "*Üstün Güç (Tanrı)*" olarak algıladığı bir "*Yaratıcı (Allah c.c.)*" üzerinden, bireyin inançları ile ilişkilendirilen maneviyat, insanın daha çok desteklenerek güçlenmesine kendine yetebilmesine ve daha olumlu sonuçlara

⁴Holistik yaklaşım; evrende mevcut olan her varlığın bir bütünü farklı parçalarını oluşturduğu, birbirlerinden bağımsız olmayan tek bir sistem (eko-sistem) dâhilinde hareket ettiklerini ve birbirleri ile dinamik ilişki, iletişim ve etkileşim içinde olduklarını ortaya koymaktadır. Eko-sistem dâhilinde mevcut olan her birim, diğer bütün alt ve üst sistemleri etkileme, değiştirme ve yönlendirme özelliğine sahiptir. Bu nedenle holistik düşünce; en küçük bir birimi/sistemi dahi değerli, gerekli ve önemli olduğunu varsayar.

ulaşılabilmesine imkân tanımaktadır. Bu bağlamda maneviyatın din ve bir yaratıcı ile ilişkilendirilmesinin insana bir umut kaynağı oluşturduğu konusunun da birçok bilimsel yöntemler üzerinden açıklandığı görülmektedir (Hutchison, 1997).

2.2. Manevi Destek Hizmetlerinin Din ve Maneviyat İlişkisi

Yaşlanma sürecinin tanımı ve sınırlarının belirlenmesinde çoğunlukla biyolojik yaşlanma süreçlerinin dikkate alındığı ve bireyin sosyal anlamda gerçekleşen değişimlerinin yeterince dikkate alınmadığı görülmektedir (Mehmedoğlu, 2004, ss. 97-98). Manevi destek hizmetleri, yaşlılık perspektifinde “Gerontolojik Sosyal Hizmet” disiplininin vazgeçilmez değerlerinden biri olarak kabul görmüştür. Maneviyat, mikro-düzy insanın sağlıklı gelişimine katkı sunan, insanın sosyal refahını önceleyen bir yaklaşım olması hasebiyle, din ile olan ilişkisi oldukça önem arz eden bir konudur. Gerontolojik (yaşlılık) sosyal hizmet uygulamalarında muhatap bireyin dini-manevi duygularının hizmet merkezine alınması, insanın holistik (bütüncül) anlamda sağlıklı bireyler olarak gelişmesine hiç şüphe yok ki oldukça faydalı katkılar sağlamaktadır. Sosyal hizmet uzmanları sundukları bütün hizmetlerde mikro-düzy birey, mezo-düzy aile ve gruplar, makro-düzy toplumlar ile dini-manevi değerlere vâkıf olup hassasiyet göstermeleri ve bu bağlamda ilgililere hizmet sunmaları önem arz eden konuların başında gelmektedir.

Manevi destek hizmetlerinin genel çerçevesi “Din Psikolojisi” bağlamında ele alındığında konunun ehemmiyeti ve anlaşılmasına daha da katkı sağlayacaktır. Din psikolojisi, dinin eko-sistem ve özellikle de insanlar üzerinde etkilerinin psikolojik ve bilimsel metotlarla ele alan bir disiplindir. Özellikle 19. yüzyılın sonlarında Batı toplumlarında din psikolojisi alanındaki çalışmalar psikoloji bilim dalının oluşturulmasına paralel olarak yürütülmüş olduğu gözlemlenmektedir. Wilhelm Wundt, William James ve Sigmund Freud gibi psikolojinin duayen isimleri “din perspektifi”ni psikolojik veriler üzerinden yorumlayarak bilimsel disiplinlere taşımışlardır. Türkiye’de ise 1950’li yıllardan sonra “Din Psikolojisi”nin bir disiplin olarak ilgi görmeye başladığı, 1980’li yıllardan bu yana bu disiplinde birçok bilimsel çalışmaların yapıldığı söylenebilir (Paloutzian ve Park, 2013, s. 9).

Din Psikolojisi özellikle gerontolojik sosyal hizmet alanlarında yaşlılara yönelik uygulamalarda, gerek Batı Avrupa ülkelerinde gerekse ülkemizde oldukça rağbet görmekte ve her toplumun kendi dini-manevi ve kültürel değerleri üzerinden geliştirilmektedir. Din psikolojisinin temel konuları, yaklaşım/uygulama ve metotları, sosyal hizmet alanında oldukça ilgi gördüğü ve özellikle de Covid-19 pandemi sürecinde daha da farkındalık kazandırıldığı görülmektedir. Bu pandemi sürecinde din ve maneviyat ilişkilerinin ne derece önemli olduğu bir kez daha anlaşılmiş, bu bağlamda yeni birçok bilimsel hizmet alanlarına ilham kaynağı olmuş, din psikolojisi alanında metodolojik problemlerin çözümüne farklı bakış açılarının kazandırılabilirdiği düşünülmüştür.

Türkiye’de dini-manevi destek hizmetleri ile ilgili yapılan çalışmaların genel anlamda sağlık/tıp sektöründe, palyatif destek hizmet alanlarında, sosyoloji, psikoloji ve din psikolojisi alanında yapılan araştırmaların özellikle son yıllarda arttığı görülmektedir. Din psikolojisi bağlamında dini-manevi destek hizmetlerinin insan ve toplumların sağlıklı gelişmeleri üzerinde olumlu etkileri düşünüldüğünde, bu hususların Türkiye’de kendi dini ve kültürel kodları üzerinden çok yönlü çalışmaların yapılmasının da gerekli olduğu düşünülmektedir. Batı Avrupa ülkelerinde ve özellikle de Federal Almanya’da Caritas ve Diakoni gibi dini sosyal hizmet kurumları tarafından uygulanan dini-manevi destek hizmetleri ile karşılaştırıldığında dini-manevi yaklaşımların henüz yeterince bir paradigmaya dönüştürülmüş olduğu söylenemez. Batı toplumlarında insanın sürdürülebilir sağlıklı yaşamı ve bunu etkileyen din-maneviyat üzerinde yapılan gerek teorik (kuramsal) ve ampirik çalışmaların manevi destek hizmetlerinin ne denli eklektik bir katkı sağlayabileceği sosyal bilimler perspektifinde ortaya konulmaya çalışıldığı söylenebilir.

İnsan vücuttan (fiziki-biyolojik) ibaret bir varlığın ötesinde can (ruh/nefs) bütünlüğü ile birlikte ele alınmasının gerekliliği bilimin temel konuları arasında yer almıştır. Ancak bu holistik perspektifte insanın gereken doğal manevi ihtiyaçlarının karşılanması mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla insan ihtiyaçlarına yönelik böyle holistik bir yaklaşım, sosyal hizmet uygulamasının yerinde ve daha hak temelli tanımlanmasına imkân sağlamaktadır. İnsanın doğal ihtiyacı olan sosyal hizmetin dini-manevi temel değerler (sozial-diakonisch) dikkate alınarak, *peygamber usulü* (*prophetisch*), *sistematik* (*systemisch*) ve *sosyal ahlak* (*sozial-etisch*) ilkeleri bağlamında sunulmasının gerekliliği destek hizmetlerinin temel değerleri açısından oldukça gerekli görülmektedir. Bu noktadan hareketle; insanların bütün tedavi süreçlerinde, bütüncül yaklaşımların, eklettik anlamda multidisipliner yaklaşılması neticesinde fiziki-biyolojik tedavilere paralel manevi destek yaklaşımlarının olumlu katkılar sağlayacağı göz önünde bulundurularak, insanın tedavi süreçlerine dini-manevi açıdan yaklaşılmasının önemi anlaşılmaktadır.

Stollberg, insanın dini-manevi, psikolojik (psychisches) yapısı gereği, dini-pastoral-psikolojik (pastoral-psychologisch) yönünün olduğu ve bu yapısı gereği insanın kilise pratikli teolojik nasihate (kerygmatisch)⁵, tedavi sürecine ihtiyaç duyduğuna vurgu yapmaktadır. *Pastoral psikoloji* kavramı tamamen “*pastor (papaz/rahip - din adamı)*” kavramı ile bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda manevi destek hizmetlerinin dini temellere oturtulduğu ve bu temel değerlerin teorik yaklaşımları da dini konularla içselleştirilerek uygulandığı görülmektedir. Bu gerekçelerle pastoral psikolojinin sosyal hizmetin manevi destek hizmetleri çerçevesinde gerek literatürlerde gerekse günlük yaşamda oldukça sık kullanıldığı söylenebilir (Gedik, 2021, s. 101; Stollberg, 1993, s. 69).

Türkiye’de dini-manevi destek hizmet uygulamaları, Türk toplumunun Müslüman olduğu hususu göz önünde bulundurularak icra edilmektedir. Dolayısıyla İslâm’ın temel Âkidesi Kur’an-ı Kerim’in insan ve toplumların sosyal ilişkilerinde oldukça önem arz ettiği görülmektedir. Allah’ın (c.c.), insanı her türlü zarardan, özellikle de hastalıklardan, madden ve manen koruma maksadı ile yapılması ve yapılmaması gereken bütün hususları kutsal mesajlarıyla Kur’an-ı Kerim ve aynı zamanda Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) vasıtası ile bildirmiş olduğu görülmektedir. Bu bağlamda; helâl olarak sunduğu bütün temiz rızıklardan yenilip içilmesini (Bakara, 2/172; Maide, 5/4-5, 88), yenilip içilirken israf edilmemesini (A’raf, 7/31), hangi zamanlarda dinlenilmesi (En’am, 6/96), insanın neden uyuması gerektiğini (Enfal, 8/11), insanların sosyal yaşamları açısından belirtmiştir. Yine Kur’an-ı Kerim; kutsal mesajlarında insan ve toplumlara; temizlenmenin neden önemli olduğunu (Bakara, 2/222; Tevbe, 9/108), geceleri dinlenilmesi ve gündüzleri rızık kazanılmasını, yapılması gereken ibadetlerin insan ruhunu (psikolojisini) temizleyip hayâsızlık ve kötülüklerden alıkoyduğunu (Ankebut, 29/45), giysilerin temiz tutulmasının önemini, kötü alışkanlıkların terk edilmesini ve yapılan iyiliklerin başa kakılmamasını (Müddessir, 74/4-6) din ve maneviyat açısından oldukça açıklayıcı ve uyarıcı bir üslupla insanlığa iletilmiştir. Cenab-ı Allah, dini-manevi açıdan koruyucu-önleyici bir yaklaşım ile konuyu Kur’an’da uyarılar ve nasihatler mahiyetinde dikkat çekildiği de görülmektedir. Dolayısı ile Kur’an’da, insan ve toplumların fiziksel-biyolojik (vücut/beden), ruhen, manen hastalıkların tedavi edilerek temizlenmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Kur’an ve aynı zamanda Hz. Peygamber’in Hadis’leri (Sünnet), 21. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan Covid-19 süreci ile maneviyat ve temizliğin ne derece önemli olduğunu ilmin hakikatleri ve hikmetleri bağlamında oldukça açıklayıcı olduğu görülmektedir.

⁵Teoloji bir kavram olarak; günümüzün aydınlanma ve modernleşme perspektifinde sekülerleşmenin getirdiği modern bir yaklaşım olarak algılatılmaya çalışıldığı görülmektedir. Burada dini değerli yaklaşımlar seküler yapının öngördüğü şekli ile ele alınmış olduğu anlaşılmaktadır. Dinin öngördüğü ve değer addedilen insan, günümüz sekülerleştirilmiş teolojik yaklaşımları ile pozitivist/indirgemeci perspektiften çözüm üretmediği ve insana dair başka sorunların ortaya çıkabildiği görülmektedir.

3. Yaşlanma ve Yaşlılık

Türk Dil Kurumu (TDK), “yaşlanma”yı; yaşı ilerlemiş, kocamış, ihtiyar (kimse) olarak açıklarken, “yaşlılık” kelimesini “yaşlı olma durumu” olarak tanımlamıştır (TDK, 2021). Yaşlanma, yaşlılık, ihtiyarlık vb. gibi kavramlar gerontoloji ve geriatri bilimin temelini oluşturan kavramlardır. Yaşlanma, insan yaşamında doğal bir süreç olmakla birlikte bu süreçte yaşlı bireylerin sağlıklı yaşamları, toplum hayatına aktif katılarak kendisi dışındaki mikro, mezo ve makro-düzye sistemlerle exo-dinamik sosyal ilişkiler kurmak, kaliteli yaşam sürmesi açısından önemlidir. Toplum içerisinde yaşlılığa ilişkin olumlu ve olumsuz bakış açıları, ön yargı ve algılamalar yaşlı bireylere yönelik davranışların temelini oluşturmaktadır.

Eko-sistemin kronolojik süreci dâhilinde “yaşlanma” ele alındığında; sistem içerisinde mikro-düzye bütün canlı varlıkların doğum ile ölüm arasında geçirdikleri bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda yaşlılık, sosyal, psikolojik ve biyolojik yaşlılık olarak birbirleri ile özdeşleştirilirken farklılıkları ile de birbirlerinden ayrıştırılabilmektedir. Biyolojik yaşlılık, insan hücrelerinin tüm vücut (fiziksel) organlarındaki işleyişte görülen değişimleri ifade ederken, sosyal yaşlılık kronolojik yaş ile birlikte aile ve toplum içinde bireyin değişen rollere ve işlevselliklerindeki yeti kayıpları olarak ifade edilmektedir. Psikolojik yaşlılık ise bireyin bilişsel yönden hafızasında meydana gelen bilgi kaybı ve kriz durumlarını ifade ederken, alzheimer ve demans rahatsızlıklarına bağlı olarak gelişen hafıza kayıpları, unutkanlıklar ve kelime hazinelerinde meydana gelen sorunlar olarak görülmektedir (Birren ve Schaie, 1990, s. 106). İnsanın yaşlanmasına ilişkin bu kronolojik süreç, süreklilik gösteren, geri dönüşü olmayan işlevselliklerinin azalarak yitilmesi durumudur. Yaşlanma; fiziksel anlamda fizyolojik ve biyolojik olarak vuku bulurken, ruhî anlamda da psikolojik bir yaşlanma söz konusudur. Dolayısıyla insanda holistik anlamda ele alınmasını zorunlu kılan yaşlanma süreci, sosyo-kültürel, ekonomik ve toplumsal anlamda farklı boyutlar içermektedir. Bio-psiko-sosyal bir varlık olan insanın yaşlanması, eko-sistemin kronolojik zaman faktörüne bağlı olarak bireyin sürekli değişen sosyal çevresine uyum sağlayabilmede, kendi kendisine yetebilme becerileri, iç ve dış dinamik etmenler arasında denge sağlama yetilerinin azalması olarak da tanımlanmaktadır.

Dünya genelinde teknolojik gelişmelerin insan hayatını olumlu yönde etkilemesi, insanların sağlıklı ve daha uzun süre yaşamalarına olumlu katkı sağlamıştır. Dolayısı ile dünya nüfusu hızla artarken yaşlı nüfusun da buna paralel bir artış sağladığı gözlemlenmektedir. Bu gelişmeler karşısında Dünya Sağlık Örgütü (WHO - World Health Organization), 1998 yılı kronolojik yaş sınıflandırma raporlarında yer alan genç, orta yaş, yaşlı ve ihtiyar tanımlamalarını en son 2017 Ağustos ayında yeniden düzenleyerek şu tanımlamalara yer vermiştir:

1998 yılı kronolojik yaş sınıflandırmaları; 45-59 yaş arası “orta yaş”, 60-74 yaş arası “yaşlılık”, 75-89 yaş arası “ileri yaşlılık”, 90 yaş ve üzeri ise “ihtiyarlık” olarak tanımlanmıştır. *2017 yılı kronolojik yaş sınıflandırmaları;* 15-65 yaş arası “genç”, 66-79 yaş arası “orta yaş”, 80-99 yaş arası “yaşlı” olarak tanımlanmıştır. Daha önceden 60-74 yaş arası “yaşlılık” tanımlaması, yeni düzenlemeye göre 80 yaş ve sonrası olarak belirlenmiştir. 65 yaşa kadar olan kronolojik yaş sınıflandırması ise genç yaş sınıflandırılması olarak belirlenmiştir (Akademi, 2018).

Mikro-düzye bireysel yaşlanma, ömrümüzün kronolojik zamanlama süreci içinde geçen yılların yaşanılan dünyadan arındırma eğilimine soktuğu bir süreçtir. Durdurulmasının mümkün olmadığı bu mutlak süreç, insanı dini-manevi perspektifte vicdanen güçlendirmesine işaret ederken, kişiyi daha da insan yapan özelliklere götüren bir süreç olarak kabul görmüştür. İnsanın bu yaşlanma sürecinde dini-manevi anlamda duygusallığın daha yoğun yaşandığı bir dönem olarak kabul görmüştür. Kronolojik zamanlamada yıllar geçtikçe eko-sistem içerisinde yer alan insan kendisi dışındaki bütün yapılanmalar ile oldukça farklı deneyimler kazanır. Bu zamanlama içerisinde geçirilen her bir evrenin kendine özgü bir değeri vardır. Çocukluk,

gençlik, orta yaşlılık, yaşlılık ve nihayetinde bir ihtiyarlık süreci insan için kaçınılmaz bir süreç olarak görülmektedir. Bu evreler içerisinde iyi-kötü, güzel-çirkin, fayda-zarar, şan-şöhret vb. gibi dünyevi birçok nesnelere karşı karşıya kalınmış ve bir zaman sonra hızla geçip giden yaşamda bu değerlerden her birinin önemini kaybederek yaşamın sonuna gelindiği gerçeği ile yüzleşilmektedir. Bu bağlamda kronolojik zamanlama içerisinde yaşlanmayı yaşlılık açısından pozitif ayrımcılık yaparak “yaşlılığın güzelliği” olarak ele alınması, bu süreçte yaşlı bireyin doğru anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Emre Kongar; birçok genç bireyin kendi bulunduğu o anda yaşadıkları, ama yaşlı bir bireyin kendi bulunduğu o anda aynı durumu anlık olarak yaşamadıkları ve ne var ki, daha önce gençlik dönemlerinde yaşamış olmanın bir keyfi olduğu şeklinde yorumlamaktadır. Bu keyfin, yaşlı bireye geniş ufuklar açacağını, her an genç olunabileceğini, bir genç gibi duyup, düşünüp ve hatta her duygunun yaşanabileceğine değinmektedir. “*Bunun için belleğinizde çok canlı olan anılarınızı yeniden yaşamamız yeter. Gençleri daha iyi anlayabilir, onlarla kendileri gibi bir dost olabilirsiniz*” diyerek, kendisini yaşlı hisseden her bir bireye; “*Böylece siz de gençleşebilirsiniz*” mesajını vermektedir (Kongar, 2012, ss. 142-143).

3.1. İnsan ve Hayatın Anlamı

İnsanlık tarihi boyunca insan yaşamı ve hayatın/yaşamın anlamı konusunda oldukça farklı yaklaşımlar sergilenmiştir. Aristoteles ile başlayıp Orta Çağda zaman zaman seküleye uğrasa da 19. yüzyılda yeniden doğmak anlamına gelen Rönesans (Renaissance) dönemi, aydınlanma ve modernleşme hareketi ile birlikte irtibatlandırılmaya çalışılmıştır. Din ve kültürün farklı iki dünya görüşünün olan Helenik ve İbrani görüşlerin sekülerleştirilmiş entegrasyonlarının bir tezahürüne dönüştürülmüş olduğu görülmektedir. Bu yeni hareketle birlikte insanın sosyal yapısına ve özellikle de yaşamına yeni seküler bakış açılarının kazandırılması maksadı ile ortaya çıkarılan sosyolojinin o dönem öncesinde bütün dini-manevi değerlerden soyutlanmış yeni bir yaşam tarzı olarak algılatılmaya çalışıldığı görülmektedir (Gedik, 2021, s. 619).

19. yüzyılın seküler aydınlanma ve modernleşme hareketi, insan ve hayatın anlaşılması konusunda “*din ve bilim*” arasındaki ilişkinin nasıl kurgulanması gerektiği konularına odaklandığı görülmektedir. Batı’nın özellikle Hristiyan (Katolik-Protestan/Evanjelik) ve Yahudilik (Musevi) dinlerin bilim ile arasındaki çatışma krizleri oryantalist yaklaşımlar üzerinden İslâm dünyasına da taşınmıştır. Fransız oryantalist Ernest Renan’ın, 1883 yılında Sorbonne’da yapmış olduğu “*İslam ve Bilim*” adlı sunumu, bu sorunların İslâm dünyasına da bir sorun olarak taşınmasına neden olmuştur. İnsan ve insan yaşamının seküler ve etnosentrik bakış açıları ile genelleştirilip anlaşılması çalışması, Batı’nın din ve bilim tarihinin Avrupa merkezli bir ürüne dönüştürülmesine neden olmuştur. İnsana daha iyi bir hayat sunma iddiası ile ortaya çıkan bu etnosentrik bakış açıları, günümüz insan yaşamının sorunlarını çözmekten daha çok, içerisinde çıkılmayan yeni sosyal sorunlar üretmiştir (Canatan, 2021, s. 148). Eko-sistem bağlamında canlı-cansız varlıkların holistik perspektifte ele alınmasının gerekliliği görüşüne, Galileo Galilei ve Johannes Kepler gibi 17. yüzyılın bilim adamlarının bilimsellik adına ağır darbeler indirdiği bilinmektedir. Doğada var olan canlı ve cansız bütün varlıkların işlevsellikleri bir mekanizma (makine) ile özdeşleştirilerek anlamlandırılmaya çalışılmış, indirgemeci bir anlayış ile sistem içerisinde yer alan canlı ve cansız bütün varlıkları kesin bir şekilde birbirinden bağımsız olduğu düşüncesi insan yaşamının değerini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir.

İnsan, fitratı gereği diğer varlıklardan ruhî ve manevi boyutları ile ön plana çıkarıldığından eko-sistem içerisinde yer alan diğer varlıklarla tamamen farklı ve karşıtlık içinde ele alındığı görülmektedir (Duralı, 1983, s. 15). İnsan için hayatın anlamı, sadece kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan ya da bireyin kendince üretilen bir cevher değildir. İnsan, yaşam sürdürdüğü eko-sistem içerisinde kendisi dışında diğer bütün varlıkların dinamik etkileşimleri üzerinden edinilmiş sosyal değerler bütünüdür. Kronolojik olarak yaşamını sürdüren sosyal bir

varlık, mikro-düzye bireysel yaşamını diğer varlıklardan bağımsız olarak sürdürebilmesi mümkün değildir. Eko-sistem içerisinde anlaşılmış sosyal bir hayat, insana bütünlük içerisinde lütfedilmiş bir değer olarak kabul görmüştür.

Aydınlanma ve modernizmin pozitivist/indirgemeci algılamaları, yaşama dair dini-manevi duygulardan arındırılmış seküler yaklaşımlar, insan fenomenine ilişkin birçok soruya cevap üretmiş gibi görünse de, insan yaşamının anlamına dair birçok sorunları da çözümsüz bırakmıştır. İnsan ve yaşamına dair bütün soruların bilimsel anlamda cevap bulduğu iddiaları, ilmî hakikatlerden uzak pozitivist indirgemeci yaklaşımlar üzerinden açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Dolayısıyla 21. yüzyıl insanının günümüzde içinden çıkılamayan sorunları ve mutsuzlukları pekiştiren bu yaklaşımların bir çözüm olamayacağı apaçık ortadadır. Wittgenstein, insana dair hayatın anlaşılmasında günümüz biliminin yeterli gelmeyeceği ve insanı insan yapan bu değerlerin tasvir edilemeyeceğine ilişkin gerekli vurgulamaları yaptığı görülmektedir (Wittgenstein, 1985, s. 163).

3.2. İnsan ve Zaman Algısı

Newton'un "mutlak zaman" kavramı, zamanla yerini Albert Einstein'in izafiyet teorisine, "görelî zaman (rölativite)" yaklaşımına bırakmıştır. Zaman kavramının bu "nesnel" ve "öznel" konumu özellikle insanı sosyal bilim perspektifinde daha da sorgulanır bir hale dönüştürmüştür (Yıldırım, 1983, ss. 172-173). Zaman algısı ister mutlak isterse görelî olarak ele alınsın, mutlaka insanın yaşam sürdüğü eko-sistem bağlamında kronolojik anlamda bir değer taşıması önem arz etmektedir. Dolayısıyla "zaman" büyük sistem içerisinde mikro-düzye her bir bireyin içerisinde yaşadığı, 3 Evre-Hâl Yasası (Das Drei – Stadien – Gesetz) çerçevesinde "Din/Tanrı (Teoloji)", "Doğa/Tabiat (Metafizik)" ve "Toplum/Çevre (Sosyoloji)" bağlamında oldukça değişken ve antropolojik farklılıklar göstermektedir. İnsanlar yaşam süreçlerinin tarihi izlerini taşımaktadırlar. Bu perspektiften değerlendirilen zamanın; geçmiş, bugün (yaşanılan an) ve gelecek ile ilgili kavramsallaştırılarak somutlaştırılması, antropolojik-tarih sürecinde inşa edilmesi, kendi dünyasının oluşlarına rehberlik edecek biçime dönüştürülmesinin önemli olduğu görülmektedir.

3.3. Yaşlılık ve Bilge Yaşam

Bilgi ve bilgelik insanlık tarihi boyunca yalnız bilimin değil, bilimin ötesinde her anlamda değerli bir olgu olarak kabul görmüştür. Dünyamızın son dijitalleşme süreçleri bütün her alanda daha çok bilginin (data) daha hızlı depolanmasını ve bilgiye daha hızlı ulaşılmasını mümkün kılmıştır. Bilginin dijitalleşme süreçleri aynı zamanda bilginin farklı toplumlara ulaşmasını, küresel bazda daha hızlı yayılmasını da beraberinde getirmiştir. Geleneksel toplumlarda bilgiye ulaşmak oldukça zaman alıcı ve paha biçilemez bir değer sayılırken, artık bilgi küresel anlamda daha ucuz ve kolayca ulaşılabilen bir değer olarak insanlığa sunulmaktadır. Dolayısıyla popülerlik kazanmış, hızlı ulaşılan bilgi ve bilgelik konusunda ortak bir tanımın yapılabilmesinin de mümkün olmayacağı söylenebilir. Dijitalleşme öncesinde bilgi ve bilgelik, farklı toplum, kültür ve disiplinler üzerinden bilim insanlarının "bilgi ve bilgelik" yaklaşımları farklı kodlamalar üzerinden yorumlanabilmiştir (Ardelt, 2003, ss.275-324). Bilginin her kodlama aşamasında, orijinalliği ile ele alınmayıp önceki mevcut bilgi ve kişinin bilgelik (inanç) referanslarıyla elde edilen veriler üzerinden daha çok güvenilir veya güvenilirmez bir hale dönüştürülmüştür.

Orijinal "bilgi" ve inanç ile kodlanmış "bilgelik" arasında insanlara göre farklı algılamaları olabilir. Tecrübe edinilen bilgi ile bildiğimiz veya bildiğimize inandığımız şey daha önce yaşadıklarımız ve hâlihazırda neye inandığımız konusu ile ilişkilidir. İnsanı kuşatıcı bu etkiler sayesinde kendimizi ait gördüğümüz grup kimliklerimiz (din, manevi, kültürel, ırkî, toplumsal, cinsî vs.), algıladığımız ve hatırladığımız şey üzerinde esaslı bir etki bırakmakta, aynı zamanda bilgeliğimizi inandıklarımız yönde etkilemektedir (Paloutzian ve Park, 2013, s. 435). Bilgelik konusunda tedirgin eden şey, insanı kendi kronolojik tarihi sürecinde ne olup bittiğinden ziyade bütün olup bitenler hakkında ne düşündükleri olmuştur. Başka bir ifade ile

insan neyi düşünüyor ve düşündüğü şey hakkında tedirginlik hissediyorsa bu durumu kendisi oluşturuyor demektir. Bu perspektiften bilgi ve bilgelik incelendiğinde, yaşlanma sürecinde olan bir bireyi tedirgin eden en önemli olgunun kendisinin ölümüne ilişkin olup bitenler hakkında düşündükleridir. Yaşlı birey, ya bu olup bitenlere ilişkin düşüncelerini kabul edip “bilge”ce yaşamayı ya da bu gerçeklerden kendisini uzaklaştırarak kaçmayı yeğleyebilmektedir. Ancak insan, fitratı gereği ister genç ister orta yaş veya yaşlı olsun, düşüncelerden kaçışın başka sorunları da beraberinde getirebileceği düşünülmelidir.

Kronolojik zamanlama sürecinde yaşamın hızlı ilerlemesini sorun edinen yaşlı bireyler, “yaşlılığın güzelliği-biricikliği” anlamında bilgelik dikkate alındığında, yaşlanmanın bir kayıp olmadığı, bir ayrıcalık olduğu gerçeğinden hareketle kendilerinin daha sağlıklı ve mutlu olmalarını sağlayabileceklerdir. Bu bağlamda yaşlı bireylerin, yaşadıkları sorun ve problemlerle geçmiş oldukları her bir yılın tecrübesi, bilgi birikimine ilişkin deneyimleri, sorunlara çözüm üretebilme noktasında oldukça değerli olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgi birikimi (veri stoku) oldukça kıymetli ve geçmiş yılların eklektik anlamda teorik ve pratik deneyim bilgisinin başkalarıyla paylaşılması, bireyi ayrıcalıklı kılmakta ve ölüm düşüncesine ilişkin korku ve endişesinin yok olmasını sağlayabilmektedir. Yaşlı bir bireyin yaş alma veya yaşlanması ile paralel gelişen “bilgi birikimi” ve “bilgelik” arasında dinamik bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yaşlı bireyin bilgeliliğinin, gençlik ve orta yaş dönemi yaşamının bir karşılığı olarak sunulabilen hizmet haline dönüştüğü söylenebilir. Yani yaşlı bireylerde bilgelik, paha biçilmez anlamaştırılmış bir değer olarak insanlığa sunulurken, yaşlanmanın bilgi üreten bir bilgelik olarak değer atfettiği de görülmektedir.

3.4. Aydınlanma ve Modernizmin Covid-19 Sürecinde Yaşlılık Algısı

İnsanlık tarihi sürecinde “yaşlı” ve “yaşlanma” konuları bilimsel araştırmalarda insan fenomeninin anlaşılmasına dair sürekli merak konusu olmuştur. Yaşlılık, yaşlanmanın mutsuzluk kaynağı olduğu iddialarını yersiz ve geçersiz olduğunu ortaya koyan birçok araştırmalar mevcuttur. Covid-19 sürecinde yaşlı bireyin genç bireylerden farkının; gençlerin dijital gelecek için bir umut vaat ettiği, ama ne var ki, yaşlı bireyin bu pandemi sürecinde umut olarak sunabilecekleri bilgelik değerlerin oldukça yok edilmiş olduğudur. Yaşlı ve yaşlılık geleneksel toplumlarda, özellikle de ilk ve orta çağlarda Sanayi Devrimi sürecine kadar toplumların “bilge” ve “otorite” kaynağı olarak görülmüştür. 18. ve 19. yüzyılın aydınlanma, modernizm ve sanayileşme sürecine paralel gelişen toplumsal değişim ve dönüşümlerin ekosistemin bağlamında “üç evre hâl yasası” çerçevesinde “Din (Tanrı), Toplum (Çevre) ve Doğa (Tabiat)”ın birbirleri ile olan dinamik ilişkilerinin pozitivist/indirgemeci yaklaşımlar üzerinden değersizleştirilmelerine yol açtığı görülmektedir.

Özellikle de Covid-19 sürecinde mikro-düzey bireysel, mezo-düzey aile ve makro-düzey toplumsal dönüşümler yaşlı ve yaşlılığın sosyal bir sorun olarak algılanmasını da hızlandırdığı görülmektedir. Aydınlanma, modernizm ve sanayileşme öncesi “bilgi”, “tecrübe” ve “otoritenin” değeri olarak kabul gören yaşlılık, teknolojik gelişmeler ve her alanda yaşanan hızlı dijitalleşmeler sonucunda yaşlılık bilgi otoritesinin önünde bir engel olarak görülmüştür. Bazı ülkelerde ve özellikle de Türkiye’de geleneklerimizin bilge insanı olarak değerinin korunmasına çalışılan yaşlı bireyler, Batı Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye’de yaşlı bireylere oldukça değer verildiği ve Covid-19 sürecinde korunmasına yönelik önlemlerin alındığı görülmektedir. Türkiye’de “yaşlı” ve “ihtiyar” kelimeleri yaşlı bir birey için oldukça değerli ve bilgelik noktasında karşılık bulabilirken, Batılı yaklaşımlarda yaşlı kavramının “eskimiş insan, eskimiş adam, eskimiş kadın (old people / alte menschen, old man / alte mann, old woman / alte frau)” olarak algılatılarak oldukça değersizleştirilen ifadeler ile ele alındığı görülmektedir (Gedik, 2021, s. 718).

Özellikle 21. yüzyılın bu hızlı dijitalleşme sonucu gerçekleşen değişim ve dönüşüm süreçleri, yaşlı bireyin “rol ve statü” değişimine neden olmuştur. 21. yüzyılın mikro-düzey yaşlı bireyi eko-sistemin işlevselliği dışına itilerek, tahammül edilemeyen, sadece merhamet

gösterilmesi gereken dezavantajlı statüler ile özdeşleştirilmiştir. Yaşlı bireyin eklektik düzeyde teorik ve pratik bilgeliği, deneyimleri anlamlandırılmayarak sistemin sorunlu bireyleri haline dönüştürülmeye çalışılmıştır. Yaşlı bireylere ilişkin gerçekleştirilen bilimsel çalışmalar sonucunda; gelişmiş ve gelişmemiş farklı bölge ve kültürlerle göre yaşlı bireylere yönelik birbirlerinden farklı davranış ve tutumların sergilenmiş olduğu gözlemlenmiştir. Yaşlı ve yaşlılık algısının mikro, mezo ve makro ölçeklerde rol ve statü noktasında değişiklikler gösterdiği, bazı toplumlarda Evrensel Temel İnsan Hakları bağlamında saygı görüp kutsal kabul edilirken, bazı bölge ve toplumlarda ise saygı gösterilmeyen, şiddete maruz bırakılan ve oldukça değersizleştirilen bireyler olarak atfedilmeye çalışıldığı görülmektedir. Meleklerin dahi insana secde etmeleri emredilirken (Bakara, 2/34), modernizm adına geliştirilen son dönem felsefi yaklaşımlar üzerinden bilimsel olduğu iddiası ile insan, bulunduğu o yüksek (halâife fi'l-ard) mertebeden aşağı düşürülmeye çalışılmaktadır. Aliya İzzet Begoviç'in "*Doğu ve Batı arasındaki İslâm*" adlı eserinde önemle üstünde durduğu gibi; "*Semanın çocuğu olan insan artık arzın kurdu olmuştur*" ifadesi insana yapılmak isteneni oldukça iyi açıklamaktadır. Begoviç'e göre insan denilen fenomen, "*semanın çocuğu*" pozitivist, indirgemeci yaklaşımlar üzerinden "*arzın kurdu*"na dönüştürülmüştür. Bu iki tezat arasında kalan insan tanımlaması bir meçhule terk edilmiştir. İnsanların eşitliği, kardeşliği ve barışı, ancak insana kendi hak ettiği temel değerlerinin iadesi ile mümkün olabileceği görülmektedir (Begoviç, 2015, s. 42).

Aydınlanma ve modernizm iddiaları ile genç ve yaşlı kutuplaştırmaları, bir yandan toplum içerisinde yaşlı bireyleri değersizleştirirken, diğer bir yandan da genç bireylerin yaşlanmaya ilişkin beklentilerini tamamen olumsuz yönde etkilemekte ve geleceğine yönelik yaşam umutlarını sonlandırmaktadır. İnsan kendini yok edebilecek "*arzın kurdu*"na dönüştürülmüş, kendi elleri ile değersizleştirildiği insanlığı yok edebilmek adına her türlü teknolojik, sosyo-ekonomik, siyasi enstrümanların acımasızca kullanıldığına şahit olunmaktadır. Evrensel Temel İnsan Hak Beyannameleri hiçe sayılmakta ve oldukça değersizleştirilen yaşlı bireylerin dolayısıyla da sürdürülebilir insan refahının nasıl katledilmeye çalışıldığı görülmektedir. Eko-sistem içerisinde güvenli varlığını sürdürme gayreti içerisinde olan insanın, yaratıcısı (Allah c.c.), insanın kendi kendini yok etmesini değil, bunun tam aksine "*halâife fi'l-ard / yeryüzünde birbirlerinin halîfesi*" olarak, birbirlerinin hak ve hukuklarının korunması, birbirlerini kollaması ve birbirlerini inşa etmeler ve yeryüzünün imarıyla ilgili kutsal bir görev ile görevlendirilmiş olduğu anlaşılmaktadır (Güngör 2019, s.22).

21. yüzyıl, aydınlanma ve modernizm hareketinin salt pozitivist yaklaşımlar üzerinden insana vaat ettiği değerler incelendiğinde, bir kısım insan ve toplumların oldukça ötekileştirildiği, bir kısım insan ve toplumlara yaşanabilir güvenli bir refah sağlamaya, mutlu bir kesim için sömürülmesi gereken insan topluluklarını oluşturmaya yönelik odaklanılmış olduğu görülmektedir. Bu durum ister istemez dünya genelinde her geçen yıl yeryüzünün güven içerisinde yaşayabilecek bir dünyadan hızla uzaklaştırıldığı söylenebilir. Bunda hiçbir şüphe yok ki, "*halâife fi'l-ard*" olarak kutsal bir misyon yüklenmiş olan insanın yaşadığı toplumda değer vermesi gereken yaşlı bireylere yönelik yanlış algılamaların büyük payı olduğu düşünülmektedir.

4. Covid-19 Pandemi Süreci, Yaşlılık ve Dini-Manevi Destek Hizmetleri

İnsanlık, tarih boyunca birçok korkunç hastalıklara, virüs olaylarına, çeşitli salgınlara maruz kalmıştır. Milattan önce adı sanı bilinmeyen birçok hastalıklar baş gösterirken bunlardan en çok bilinenin tifüs ve veba salgınları olduğu anlaşılmaktadır. Milattan sonra ise Antoninus vebası (165-180) ve Justinianus vebası (541-542) salgınları baş gösterirken, kara veba-ölüm (1347-1357) salgın başta olmak üzere, İtalyan, İspanya, Londra, Viyana, Balkanlar ve Rus vebası gibi salgınlar birçok insanın hastalığa yakalanarak feci bir şekilde ölümlerine sebebiyet vermiştir. Toplumlara ölüme sürüklemiş olan başlıca salgın hastalıkları ise şu şekilde özetleyebiliriz: Çiçek (165-189), Veba (541-542), Viral kanamalı ateş (1545-1576), Kızamık (1592-1596), Sıtma (1600-1650), Leptospirosis (1616-1619), Influenza-Grip (1732-1733), ABD-Sarı humma (1793-1798), Kolera (1816 -1826), Epidemik Tifus (1847-1848), 95 yıl

süren Dünya Veba Salgını (1855-1950), Poliomyelitis-Çocuk Felci (1971), Menenjit (1996), Kuş Gribi (1997), SARS-Coronavirus (2002), Chikungunya Virüsü (2006), Domuz Gribi (2009), MERS-Ortadoğu Solunum Sendromu, (2012) ve asrımızda yüz binlerce insanın ölümüne neden olan Covid-19 Virüsü (2019), (Akın, 2012; Artvinli, 2020, s. 19).

Bir kez daha tüm insanlık yeni Covid-19 Koronavirüsüne ve varyantlarına karşı savaşmak durumunda kalmıştır (Nadeem, 2020, ss. 7-13). Virüsün yeni bir versiyonu, Covid-19 ilk kez 2019 Aralık ayında Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkmış ve kısa zamanda tüm insanlığı tehdit ederek yayılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü 30 Ocak 2020 tarihinde bunun bir pandemi (Medipol, 2021) olduğunu ve insan sağlığı uluslararası düzeyde etkileyen bir süreç olabileceğini vurgulamıştır. Dolayısıyla yaklaşık iki yıldır insanlığın küresel boyutları ile maruz kaldığı bu Covid-19 virüsünün ciddi akut solunum yolu enfeksiyonlarına sebebiyet vererek milyonlarca insanın ölümüne ve birçok insanın da kronik rahatsızlıklarını tetikleyerek olumsuz yönde etkilediği görülmüştür (Zhou vd., 2020, ss. 270-273).

Covid-19 pandemi sürecinde dünya genelinde birçok ülkenin özellikle de sosyal refah devleti oldukları iddiaları ile varlıklarını sürdüren Batılı devletlerin yaşlılara yönelik tutum ve davranışları “Evrensel Temel İnsan Hakları” ve anayasalar bağlamında sınıfta kalmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim Covid-19 salgınından oldukça etkilenen Dünya ve özellikle de Batı Avrupa ülkelerinde İtalya, İspanya, Fransa, İsveç gibi ülkelerde yaşlı insanların tedavi süreçlerindeki ilgisizlik nedeniyle birçok yaşlı insan ölmüştür (Bild Zeitung, 2020).

İspanya'nın Madrid şehrinde bir yaşlı destek/bakım⁶ evinin görevli sağlık ve sosyal hizmet görevlilerinin görev alanlarını terk etmeleri 19 yaşlı insanın ölümüne, 70 yaşlının ise Koronavirüse yakalanmasına neden olmuştur. Dünyada yaşlıların durumuna dair haber başlıkları incelendiğinde; *"Huzurevleri Tanrı'nın insafına terk edildi"* başlığı altında Avrupa'daki huzurevlerinin alarm verdiği ve sadece New York'ta bir yaşlı huzurevinde 55 yaşlının ölmesi nedeni ile ilk sıralara yerleştiği konusuna yer verildiği görülmektedir. Yine sadece Kanada'da Covid-19 salgını neticesinde 7 bin yaşlının yaşlı destek/bakım evlerinde öldüğü basılı ve görsel medyada yer almıştır. İngiltere'de yaşlıların huzur evlerinde yalnız bırakıldıkları, ABD'de huzur evlerinin morga dönüştürüldüğü ve yaşlı evlerinin toplu mezarlara dönüştüğü bilgileri yer almaktadır. Yine bütün bunların yanında, Almanya, İsveç ve Fransa gibi ülkelerde yaşlı bireylerin oldukça sorunlar yaşadıkları insanlık dışı olaylar ile karşılaştıklarına ilişkin bilgiler yer almaktadır (Dürümcü, 2020). Yaşlı insanlara yönelik benzer yaklaşımların Batı Avrupa ülkelerinin birçoğunda rastlamak mümkündür.

Covid-19 tehdidinin kontrol altına alınabilmesi noktasında birçok ülkede fiziksel mesafelerin korunması, izolasyon ve karantina uygulamalarının zorunlu olarak uygulanmıştır. Ancak “sosyal mesafe” kavramı adı altında uygulanan bu fiziksel mesafe kurallarının özellikle yaşlı bireylerin olumsuz etkilenmesine yol açmıştır. Covid-19 tehdidine ilişkin geliştirilen “sosyal izolasyon”un yaşlı bireylerin “yalnızlık salgınına” kapılmalarına sebebiyet vermiştir (Birinci ve Bulut, 2020, s. 66). “Korona-fobi”nin hızla yayılması birçok ülkenin hizmet sektörlerinin ilk anlarda çöküşüne neden olmuştur. 21. yüzyılın bu ilk çeyreğinde Z Kuşağının toplum içinde yaşlı bireylerin kendi doğal yaşam mekânlarından uzaklarda yaşamını sürdürme zorunlulukları, genç kuşakları hayatın yalnızca gençlik ve olgunluk döneminden ibaret olduğu anlayışına itmektedir. Onun içindir ki, yaşlı bireylerle yüzleşemeyen Z Kuşağı hiçbir zaman yaşlanmak istemeyecek ve yaşlanmanın bir “bitiş-son”dan ibaret bir şey olduğuna inanarak, yaşamlarını kendi elleriyle sonlandırarak intihara teşebbüs etmelerinin yollarını açacaktır.

⁶Yaşlı Destek/Bakım Evi: Son Covid-19 hadiselerinin gerçekleştiği dönemlerde terk edilen yaşlı hastalara sunulan hizmetlerin “destek/yardım” kapsamında olayın sadece “bakım” anlayışı ile ele alınmış olduğu görülmektedir. Dolayısıyla endüstriyel toplumlarda sosyal hizmet kuram ve kavramlarının da endüstrileştirilmesi, insanın araçsallaştırılmasına ve özellikle de yaşlılığın değersizleştirilmesine yol açmaktadır.

Covid-19 salgını bağlamında dijitalleşmenin daha da yaygınlaştığını ve bu yaygınlaşmaların insan yaşamını olumsuz etkilediğine ilişkin birçok araştırmanın yapılmış olduğu görülmektedir. Özellikle bu pandemi sürecinde mezo-düzye aile yapılanmaları dikkate alındığında, sokağa çıkma kısıtlamalarının dijital ebeveynliği ön plana çıkardığı, bu bağlamda da ev içi aile bireyleri arasındaki ilişkilerin stres düzeylerini oldukça artırdığı ve bunlardan en çok etkilenenlerin de yaşlı bireyler oldukları görülmektedir. Teknolojinin getirdiği dijital yaşam insan hayatının neredeyse bütün alanını işgal etmiş durumdadır. Dijital teknoloji ile temas halinde olan her insan için değişim ve dönüşüm kaçınılmazdır (Keleşoğlu ve Karduz, 2020, ss. 70-72). Bu olumsuz süreç dünya genelinde bir eko-sistem içerisinde mikro, mezo ve makro-düzye bütün sosyal yaşamımızın yeniden “yeni alışkanlıklar” olarak düzenlenmesini gerektirmiştir.

Dünya genelinde Covid-19 salgını ile mücadelede şeffaf politikalar izlenmeye çalışılsa da, bu süreç içerisinde birçok Batı Avrupa ülkeleri sürecin ilk anlarını ciddiye almamış, devlet başkanları ve bürokrasi tarafından alay konusu yapılmıştır. Sonrasında da ölüm ve hasta olanların sayıları arttıkça “korona-fobik” olaylar neticesinde yiyecek-içecek ve diğer ihtiyaç malzemelerini elde etmeye yönelik istilalar, insanlık dışı hareketler zuhur etmiştir. Hastalığa karşı ciddiyet arttıkça, ölüm sayılarında ve hasta sayılarında oldukça manipülatif davranıldığı görülmüş ve bu süreçten en çok etkilenen kitlenin ne yazık ki, toplumların yaşlı bireyleri olmuştur. Bu anlamda salgının başlangıcından itibaren Türkiye gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde oldukça şeffaf bir politika izlemiş, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı ve Bilim Kurulu Üyeleri her gün gerekli şeffaf açıklamaları yaparak insan yaşamını tehdit eden bu süreçle ilişkin bilgilendirmelerde bulunmuşlardır. Burada konumuz itibarıyla en çok dikkat çeken husus, bu süreçte dünya genelinde yaşlı bireyler ölüme terk edilirken ve mağdur edilirken, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetindeki yaşlı bireyler ise gerekli tedbirler alınarak koruyucu-önleyici metotlar dâhilinde gözetim altına alınmıştır.

4.1. Covid-19 Pandemi Sürecinde Manevi Destek Yaklaşımı

Covid-19 salgını sürecinde, yaşlı bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması yönünde ilgili makro-düzye kurumların (valilik/kaymakamlık) “65 Yaş Üstü Vefa Sosyal Destek Grubu” oluşturmaları, her türlü ihtiyaçlarının “vefa” anlayışı altında sunulmaya gayret edilmesi onların manen desteklenmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. İlgili bu yönetmelik gereği Türkiye’de yaşlı bireylere gerek devlet gerekse STK’lar üzerinden oldukça değerli hizmetlerin götürülmüş olduğu, zaman zaman telekomünikasyon üzerinden ihtiyaçlar belirlenerek hizmetler ulaştırılıp madden ve manen yaşlı bireylerin yanlarında bulunduğu her fırsatta vurgulanmıştır. Bu anlamda yine yaşlı bireylere yönelik en değerli “vefa” göstergesinin “Vefa Sosyal Destek Grubu” hizmetlerine gönüllü katılan medya kuruluşları ve genç bireylerin destekleri olmuştur.

Covid-19 sürecinde, içerisinde yaşanan endişeli durum, hastalık ve ölüm fobisi “yaşlı” ve “yaşlılık” kavramına yüklenen bazı anlamları da teorik açıdan yeniden irdelenmesinin ve dini-manevi perspektifte ele alınmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu süreçte yaşlı bireylere ilişkin “Etkinlik (Aktivite) Teorisi” dikkate alındığında; yaşlı bireylerin etkinliklerinin giderek azaldığı konuları dikkate alınmış, toplumun yaşlı bireylerden ellerini çekmemeleri ve toplumsal etkileşimde bireylerin karşılıklı etkin olabilmelerinin gereklilikleri sürekli vurgulanmıştır. Yaşlı bireylerin Covid-19 öncesi ve sonrası aktivite durumlarının önceki yaşam şartları, sağlık düzeyleri, sosyo-ekonomik durumları dikkate alınarak etkinliklerinin kaybedilmemesi noktasında madden ve manen girişimlerde bulunulmuş olduğu da görülmüştür.

Yine bu süreçte yaşlı bireylerin “Rol Bırakma Teorisi” kapsamında; 65 yaş ve üstü emekli, dul ve kimsesizlerin kendi kendine yetebilme ve rollerini bırakmama yönünde dini-manevi anlamda destek hizmetleri sunulmuştur. Bu bağlamda Covid-19 sürecinin geçici bir süreç olduğuna ve yeniden “Normal Yaşam”a döneceğine vurgu yapılarak umutlarının artırılmasına yönelik girişimlerde bulunulmuştur. Covid-19 sürecinin en çok yaşlı bireylerde getirdiği sorunlar arasında, mevcut kısıtlamaların yaşlı bireylerin toplumla olan ilişkisinin

kopması tehlikesi olarak da görülmüştür. “İlişki Kesme Teorisi” bağlamında yaşlı bireylerin kendilerini ait hissettikleri toplumdan geri çekilmelerinin önlenmesine ilişkin girişimlerde bulunmuş ve toplumun desteğinin yaşlı bireylere yönelik olduğu her fırsatta yaşlı bireylere gerek medya üzerinden gerekse bizzat gerçekleştirilen ziyaretlerle anlatılmaya çalışılmıştır. Özellikle “Fiziksel Mesafenin Korunması” kuralının yaşlı bireylere olumsuz etkilerinin önüne geçilebilmesi noktasında resmi kurum, kuruluşların ve STK’ların yaşlı bireyleri manen desteklediği, yaşlılara yapılan olumsuz tutum ve davranışların ise cezalandırıldığı görülmüştür. Bu süreçte yaşlı bireylerin güvenli yaşam ortamlarının sağlanmasında oldukça ihtiyaç duyulan güven, saygı, sevgi ve toplumsal aidiyet duyguları, toplumun kıymetlisi oldukları duygusu dini-manevi destek projeler eşliğinde uygulanmasına özen gösterilmiştir.

Sonuç

“Yaşlı” ve “yaşlılık” kavramları aydınlanma ve modernizmin insana dair endüstriyel yaklaşımları nedeniyle hak etmiş olduğu değere henüz kavuşturulamamıştır. Dolayısıyla yaşanan bu Covid-19 pandemi sürecinde yaşlı bireylere yönelik koruyucu-önleyici metotlar dâhilinde, güvenliklerinin yeniden ele alınmasının gerekliliği bir kez daha ortaya çıkmıştır. Dünya genelinde yaşlı bireylere yönelik sosyal hizmet uygulamalarındaki farklılıklar dikkat çekerken, holistik anlamda dini-manevi bütünlükte yaklaşımlar üzerinden sunulmasının ekosistem bağlamında önem arz ettiği görülmektedir. Küresel anlamda Covid-19 salgını ile mücadele sürdürüldüğü gibi Türkiye’de de Dünya’ya örnek teşkil edecek şekilde bu salgın ile dini-manevi boyutlarıyla da oldukça iyi mücadele edildiği görülmektedir. Özellikle yaşlı bireylere ilişkin verilen bu mücadelelerin, devlet hizmetlerinin de ötesinde toplumun bütün kesimleri tarafından evrensel temel insan hakları, anayasa ve yasalar bağlamında, sorumluluk bilinci dâhilinde topyekûn millet olarak verilmesinin gerekliliği bir kez daha anlaşılmıştır.

Dezavantajlı gruplar olarak bilinen yaşlı bireylere sunulan bu hizmetlerin, insanların birbirlerine olan sorumluluklarının bilinci dâhilinde dini-manevi duygular ile sunulması, manevi destek hizmetlerinin sosyal bilim ve sosyal hizmet açısından ne derece gerekli olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Covid-19 sürecinde “Hayat Eve Sığar” uygulama çerçevesinde 65 yaş ve üstü yaşlı bireylerin, insanlığa emanet olduğu, sürdürülebilir güven ortamına oldukça ihtiyaç duydukları ve yaşlı bireylerin toplumda bir karşılık bulduğu söylenebilir. Yaşlı bireylerin önemsendikleri, güvenlerinin sağlanmaları, gereken önlem, kısıtlama ve yasaklamaların yaşlı ve kronik rahatsızlıkları olanların daha iyi korunmalarına yönelik bir süreç olduğu anlatılmış, anlatılmakla da kalınmayıp, gereken destek hizmetlerinin de her yaşlı bireye ulaştırılma gayreti içerisine girilmiştir.

Eko-sistemin kronolojik zamanlama sürecinde yaşamın hızlı ilerlemesi yaşlı bireyler için en önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Bu süreç içerisinde yaşlı bireylerin toplumun bir sorunu olarak algılanması “yaşlılığın güzelliği-biricikliği” yaklaşımını olumsuz yönde etkileyeceği ve yaşlının aktivite, rol bırakma ve ilişki kesme teorileri bağlamında sorunlarını kronikleştireceği dikkatlerden kaçırılmamalıdır. Yaşlı bireylere yaşlanmanın bir kayıp olmadığı, tam tersine pozitif ayrıcalık olduğu gerçeği dini-manevi boyutları ile daha etkili bir şekilde anlatılmalıdır. Covid-19 sürecinde yaşlı bireylerin bio-psiko-sosyal sorunlarının en aza indirilmesi için alınması gereken tedbirlerden toplumun tüm bireyelerine sorumluluklar düşmektedir. Bu bağlamda; yalnız ve kimsesiz olan yaşlıların gereken desteği toplumdan alabilmeleri, gerek aile içerisinde gerekse farklı sosyal ortamlarda yaşamlarını sürdürebilmeleri, hak ettikleri manevi desteklerin bir karşılık bulmasına katkı sağlayacaktır. Evrensel Temel İnsan Hakları, anayasa ve yasal haklar bağlamında hak ettikleri gibi yaşam sürebilmeleri ruh sağlıklarının korunmasına, mutlu olabilmelerine de katkı sağlayabilecektir.

Covid-19 sürecinde manevi destek hizmetlerinin hak temelli uygulanması yönünde öneriler şunlardır:

- Dünya nüfusu hızla yaşlanırken yaşlı bireylerin toplumlarda bir sorunu olarak algılanması oldukça yanlış bir tutumdur. Yaşlı bireylerin, Evrensel Temel İnsan

Hakları ve anayasalar bağlamında “*Hak Temelli*” manevi destek hizmetlerini holistik anlamda alabilmeleri önem arz etmektedir.

- Covid-19 sürecinde küresel anlamda ihmal edilerek ölüme terk edilen yaşlıların hizmetlerini sunan görevliler, bu hizmeti sunarken suç işlemlerse gerekli cezaya çarptırılmaları, eğer cezalandırılmışlar ise bu sonucun tüm insanlıkla paylaşarak insanların geleceğe ve yaşlanmaya yönelik duygularının manen güçlendirilmesi sağlanmalıdır.
- Yaşlı bireylere yönelik sürdürülebilir sağlıklı bir yaşam için dini-manevi yönlerinin sosyal hizmet uygulamaları bağlamında güçlendirilmesi, onların azami yaşam doyumunun artmasına, huzurlu ve mutlu bir yaşam sürmelerine oldukça katkı sağlayacaktır.
- Sosyal bilimler ve özellikle sosyal hizmet disiplininin, insan ve temel değerlerinin bilimin merkezine alınması, manevi kavramlar ile yeniden anlaşılması önem arz etmektedir.
- Covid-19 sürecinde yaşlı bireylerin dünya genelinde en dezavantajlı bireyler olduğu görülmüştür. Bu süreçte yaşlı bireylere yönelik yaşanan olumsuz gelişmeler, sosyal hizmet ve eklektik uygulamalarda “Yaşlı Bireylerin Dini-Manevi Destek Hizmetleri”nin gerektiği şekli ile dikkate alınmadığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, “Dini-Manevi Destek Hizmetleri”nin yaşlı bireylere eklektik anlamda uygulanabilirliği, üzerinde ivedilikle gerekli çalışmaların yapılması önem arz etmektedir.

Şeyh Edebali'nin dediği gibi “İnsanı yaşat ki devlet yaşasın” düsturu aslında tüm insanlığa bilimin insana dair ön görülmesi gereken yaklaşımların ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla “insanı (yaşlıyı) yaşat ki insanlık yaşasın” ilkesi ile bir sosyal bilime, sosyal hizmetin dini-manevi yaklaşımına ivedilikle ihtiyaç duyulmaktadır. Günümüzde yaşlı bireylerin toplumun sorunu haline dönüştürülmesi, gelecek nesillerin yaşamlarına ve geleceklerine ilişkin kaygıları da artırmaktadır. Her geçen yüzyıl yaşlı ve yaşlılığın içine düştüğü girdap yeni kuşakların kendi geleceklerine ilişkin umutsuzlukları aşıladığı, toplumların mutsuz ve huzursuz olmalarına neden olabildiği dikkatlerden kaçmamalıdır. Bu vesile ile son bir mesaj olarak, Covid-19 sürecinde yaşlı bireylere yönelik insanlık dışı uygulamaların, Evrensel Temel İnsan Hakları ve anayasalar bağlamında yeniden gözden geçirilmesi, insanın asli halifelik (sorumluluk) misyonunun yeniden insanlığa kazandırılması önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Akın, L. (2021). *Tarihte Görünen Bulaşıcı Hastalık Salgınlarından Alınan Dersler*. www.halksagligi.hacettepe.edu.tr/duyurular/tarihtekibulasicihastaliklar.pdf (Erişim tarihi:14.10.2021).
- Ardelt, M. (2003). Empirical assessment of a three-dimensional wisdom scale. *Research on Aging*. 25 (3), 275-324.
- Artvinli, F. (2020). *Salgınların Tarihi: Toplumsal ve Siyasal Açından Kısa Bir Bakış - Pandemi ve Covid-19*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baars, J. (2012). *Aging and the Art of Living*, Maryland: Johns Hopkins University Press.
- Begoviç, A. İ. (2015). *Doğu ve Batı Arasında İslam*. (çev. Salih Şaban). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Bild Zeitung (2020). *Corona-Kriese, Werden alte Menschen in Italien bald nicht mehr behandelt?*, Deutschland: Bild Zeitung Press.
- Bilton, T. ve Bonnett, K., vd. (2008). *Sosyoloji*, (çev. Kemal İnal). Ankara: Siyasal Kitapevi.

- Birinci, M. ve Bulut, T. (2020). Covid-19'un Sosyo-Ekonomik Yönden Dezavantajlı Gruplar Üzerindeki Etkileri: Sosyal Hizmet Bakış Açısından Bir Değerlendirme. *İZÜ-Sosyal Çalışma Dergisi*. 4 (1), 62-68.
- Birren, J. E. ve Schaie, K. W. (1990). *Handbook of the Psychology of Aging*. California: Academic Press San Diego.
- Canatan, K. (2021). *İslam Bilim Tarihi: Sosyolojik ve Ampirik Bir Yaklaşım*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Duralı, Ş. T. (1983). *Canlılar Sorununa Giriş: Biyoloji Felsefesi ile İlgili Araştırma*, İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Dürümcü, Ş. (2020). *Covid-19 ve Dünyada Yaşlıların Durumu*. <https://m.bianet.org/bianet/toplum/223450-covid-19-ve-dunyada-yaslilarin-durumubianet>. (Erişim tarihi:14.10.2021).
- Gedik, M. (2020). *Sağlık Bilimleri, Sosyal Hizmet ve Holistik Yaklaşım*. A. Dinç (Ed.), *Sağlık Bilimlerinde Multidisipliner Araştırmalar-3* içinde (ss. 9-35). İstanbul: Efe Akademi Yayınları.
- Gedik, M. (2021). *Ahsen Sosyal Hizmet Modeli - İslâmi Sosyal Hizmet Yaklaşımı*, İstanbul: Efe Akademi Yayınları.
- Gedik, M. ve Abay, A. R. (2021). Federal Almanya'da Müslüman Hastaların Dini-Manevi Temelli Sosyal Hizmet Gereksinimleri. *Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (2), 447-466.
- Gencer, N. (2021). *Sosyal Hizmet Maneviyat ve Din*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Güngör, F. (2019). *Hakkın Elinden Tutmak: İnsan Haklarını Yeniden Düşünmek*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Hutchison, M. G. *Healing the Whole Person: The Spiritual Dimension of Holistic Care* 1997. http://members.tripod.com/~Marg_Hutchison/nurse-4.html. (Erişim tarihi:12.10.2021).
- IFSW, (2014). *International Federation of Social Workers. I.G. Assembly Productör. Global Definition of the Social Work*: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> (Erişim tarihi: 04.10.2021).
- Kayadibi, F. (2006). *Din Eğitimi Dersleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fak. Yayınları.
- Keleşoğlu, F. ve Karduz, F. F. (2020). Covid-19 Sürecinde Dijital Ebeveynlik ile Anne-Baba Stresi Arasında İlişkilerin İncelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction ve Cyberbullying*. 2 (7), 70-72.
- Kleve, H. (2003). *Geschichte, Theorie, Arbeitsfelder und Organisationen Sozialer Arbeit*. Berlin: Alice-Salomon-Fachhochschule Berlin.
- Komisyon (2016). *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meâli*. Ankara: TDV Yayınları.
- Kongar, E. (2012). *Yaşamın Anlamı: Denemeler*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Medikal Akademi, (2018). *65 yaşa artık 'Genç' mi diyeceğiz?* <https://www.medikalakademi.com.tr/65-yasa-artik-genc-mi-diyecegiz-daha-genc-ama-daha-riskli-bir-nuefusumuz-var>. (Erişim tarihi: 13.10.2021).
- Medipol, (2021). *Pandemi Nedir? Corona Virüsü Neden Pandemi İlan Edildi?* <https://medipol.com.tr/bilgi-kosesi/bunlari-biliyor-musunuz/pandemi-nedir-corona-virusu-neden-pandemi-ilan-edildi>. (Erişim tarihi:24.07.2021).
- Mehmedoğlu, A. U. (2004). *Kişilik ve Din*. İstanbul: DEM Yayınları.

- Nadeem, S. (2020). Coronavirus COVID-19: Available Free Literature Provided by Various Companies, Journals and Organizations around the World. *Journal of Ongoing Chemical Research*. 5 (1), 7-13.
- Özbaydar, B. (1970). *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Paloutzian, R. F. ve Park, C. L. (2013). *Din ve Maneviyat Psikolojisi - Temel Yaklaşımlar ve İlgili Alanları* (çev. İ. Çapcıoğlu ve A. Ayten). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Schopenhauer, A. (2008). *Hayatın Anlamı*, (çev. A. Aydoğan). İstanbul: Say Yayınları.
- Stamm, M. ve Burger, K. vd. (2011). *Integrationsförderung im Frühbereich "Was frühkindliche Bildung, Betreuung und Erziehung (FBBE) benötigt, damit sie dem Anspruch an Integration gerecht werden kann"*. Freiburg: Bundesamt für Migration im Rahmen des Schwerpunktprogramms, Fribourg Universität.
- Stollberg, D. (1993). Was ist Pastoralpsychologie 1992?. München: *Wege zum Menschen*. 45 (20), 168-172.
- TDK, (2021). Türk Dil Kurumu. *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*: <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 28.09.2021).
- Teather, B. (2015). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri / Uygulama İçin Bir Giriş*, (çev. İ. Ulusoy). Ankara: Nika Yayınları.
- Thompson, N. (2016). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak*, (çev. Ö. Cankurtaran ve B. Hatiboğlu), Ankara: Dipnot Yayınları.
- Wittgenstein, L. (1985). *Tractatus, Logico Philosophicus*, (çev. O. Aruoba). İstanbul: BFS Yayınları.
- Yıldırım, C. (1983). *Bilim Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Zhou, P. ve Yang, X. L. vd. (2020). A pneumonia outbreak associated with a new coronavirus of probable bat origin. *Nature*. no: 579, pp. 270-273.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.